

Ur *Arkiv* 9-10 (1976)

Lars Olofsson

Krisen, arbetslösheten och det kommunistiska genombrottet i Grov 36

1930-talet var en orolig och mörk tid för nästan hela världen, Lågkonjunktur, depression och massarbetslöshet präglade inledningen till decenniet. Arbetsgivarna försökte pressa ned lönerna på alla fronter och strejker och lockouter blev härav vanliga. Pappersmassearbetare och sjöfolk var i stora konflikter. Ingen strid var dock så lång och hård, som den byggnadsarbetarna fick utkämpa i nära 11 månader; från april 1933 till februari 1934.

Den här uppsatsen behandlar en särskilt utsatt grupp i konflikten, Stockholms grovarbetare.¹ Utsatta därför att de hade den största andelen arbetslösa, och för att de hade ett osäkert, säsongbetonat arbete inom en konjunkturkänslig sektor, som dessutom till stor del dominerades av oorganiserade spekulationsbyggande småkapitalister.

Stockholms Grovarbetarefackförening (avdelning 36 av Grov- och Fabriksarbetareförbundet eller ”Grov 36”) fick under 30-tals-krisen och byggnadsstrejken en alltmer radikal profil, och efter strejkens slut gjorde kommunisterna ett starkt genombrott i valet till styrelse i fackföreningen 1934. (Se tabell 2 och 3 sid. 41.)

I en artikel i *Arkiv* nr 2 ”Socialdemokrater och kommunister i byggnadsstrejken” uppmärksammade Hartmut Apitzsch denna utveckling och ville främst se den som en reaktion mot den oförmånliga avtalsuppgörelse, som den socialdemokratiska regeringen framtvingat. Detta är säkert också en viktig orsak.²

I denna uppsats tänker jag dock studera den kommunistiska aktiviteten inom själva Grov 36 för att se, om man inte på så sätt kan finna en fullständigare förklaring till den stora kommunistiska framgången. Inledningsvis vill jag dock peka på några av krisens effekter för grovarbetarna.

Krisen och byggnadsindustrin

Den kapitalistiska världskrisens symptom — minskad produktion och ökad arbetslöshet — började bli kännbara i Sverige redan 1930, men nådde inte sin kulmen förrän 1934 för byggnadsindustrins del. Detta år uppgick den sammanlagda produktionen inom byggnadsindustrin bara till 65 % av 1930 års produktion.³

Byggnadsarbetarna var på den tiden uppdelade på tre fackförbund: Grov- och Fabriksarbetareförbundet, Murarförbundet samt Byggnadssträarbetareförbundet. De tre byggnadsfackens genomsnittliga arbetslöshetssiffror låg för 1931-34 på nära 40 % av medlemmarna, betydligt högre än den totala arbetslösheten i landet, som var 23,7 %, år 1933.⁴ För medlemmarna i Stockholms grovarbetarfackförening var läget ännu sämre:

¹ Uppsatsen bygger på en längre 2-betygsuppsats. Själva strejkens förlopp och andra mer allmänna problem har dock utförligt analyserats i *Arkiv* nr 2 av Feiwei Kupferberg och Hartmut Apitzsch och kommer därför inte att beröras i denna version [dessa artiklar finn samlade i [Byggnadsstrejken 1933-34](#) på marxistarkivet].

² Vid den slutliga omröstningen den 14 februari 1934 avvisades medlingsförslaget av en majoritet av Stockholms grovarbetare, 3 172 mot och bara 1 722 för. Till skillnad från landet i övrigt hade kommunisterna i Stockholm lyckats få majoriteten på sin sida.

³ H Apitzsch ”Kommunister och socialdemokrater i byggnadsstrejken.” *Arkiv* nr 2, s. 30.

⁴ Karlhom/Pettersson, *Grov- och Fabriksarbetarförbundets historia*, band 2, s. 222 (1944).

Tabell 1. Arbetslösheten inom Grov 36 1930-35.

År	Medlemsantal	Antal arbetslösa veckor
1930	7,312	99.630
1931	7.495	125.562
1932	7.329	185.162
1933	7.077	134.627
1934	7.164	205.202
1935	7.459	148.753

Anm. Metoden att mäta arbetslösheten i arbetslösa veckor är fackföreningens egen, och grundar sig på statistiken över fristämplade veckor. Den är således exaktare än att bara mäta i procent vid en viss tidpunkt.

Källa: Jan Kempe, Stockholms Grovart. fackför. 50 år, s, 257.

Det lägre antalet arbetslösa veckor för 1933 beror förstås på strejken. De många arbetslösa veckorna 1934, 205,202, betyder att 4.104 medlemmar — av 7.164 var arbetslösa hela året. Till problemets natur hör också den för byggnadsindustrin utmärkande säsongarbetslösheten, med högsäsong maj—september och bottenläge i januari.

Krishjälsprogrammet

Krishjälsprogrammet 50111 det kom att se ut sedan riksdagen modifierat det något, anslog 100 milj kr för anordnande av arbeten i statlig, kommunal eller enskild regi, eller s k beredskapsarbeten. Dessa beredskapsarbeten skulle till skillnad från reservarbetena avlönas enligt den öppna marknadens lönesättning. (I praktiken lika med lägsta grovarbetarlönen på orten.) Vidare avsattes 55 milj kr för reservarbeten och kontantunderstöd i statlig och kommunal regi. Arbetslöshetskommissionen, AK, skulle organisera och administrera hjälpen.⁵

Byggnadsindustrin tilldelades en nyckelroll i programmet. Statligt stöd för främjande av bostadsbyggande skulle utgå med 15 milj kr, och dessutom planerade staten en egen byggnation för 12,9 milj kr. Dessa två poster var de största statliga investeringarna i hela programmet.⁶

Vid strejkens utbrott i april 1933 beslutade riksdagen emellertid att varken beredskapsarbetena eller de statliga byggnadsprojekten i krishjälsprogrammet skulle få igångsättas, förrän arbetskonflikten lösts.⁷ AK:s direktiv stadgade dessutom att arbetslösa i ett visst fack, som uppbar arbetslöshetsunderstöd, skulle avstängas från denna samt rätten till reservarbeten, då strejk utbröt i facket.⁸ Denna bestämmelse ändrades 1 juli till att omfatta endast säsongarbetare, vilket inte underlättade något för byggnadsarbetarna eftersom de räknades till den kategorin.⁹

Styrelsevalet i Grov 36 1934

Styrelsen för Grov 36 bestod av sex personer plus en kassör. Tre nya ledamöter valdes varje år (eller omvaldes någon eller några av de gamla). Dessutom valdes varje år två revisorer. Valet 1934 ägde rum den 27-29 mars. De tre arbetarpartierna (soc.dem., kommunister, och socialister) ställde upp med varsin lista med tre kandidater och två revisorer. Resultatet av omröstningen kan utläsas av tabell 2.

⁵ *Förbundskamraten* nr 3, 1933.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Fackföreningsrörelsen* 28/1933.

⁸ *Förbundskamraten* 3/1933.

⁹ *Fackföreningsrörelsen* 36/1933.

Tabell 2. Resultat av styrelsevalet inom Grov 36 1934, efter partifördelning.

kommunister		soc. dem.		socialister	
V Andersson	2.124	G Hurtin	1.312	J Nilsson	785
Y Almegren	1.936	K Persson	1.302	K Söderberg	723
J Åkerlund	1.924	A Olsson	1.288	G Jonsson	718

Källa: Fackföreningens protokoll, 15 april 1934.

Sammanlagt hade avgivits 4.203 röster, vilket var nära 1.200 fler röstande än året före.

Valet blev alltså en förkrossande seger för kommunisterna. Även deras revisorskandidater invaldes med lika stor majoritet.¹⁰

Att kommunisternas inflytande ökade markant just efter konflikten framgår av nedanstående tabell, som visar förskjutningarna mellan partierna inom avdelningen mellan 1930 och 1934.

Tabell 3. Valen till styrelse i Grov 36 1930-34 efter partifördelning.

	kommunister	soc. dem.	socialister
1930	370	900	770
1931	601	1.410	594
1932	227	763	523
1933	854	1.206	976
1934	2.124	1.312	785

Källa: Fackföreningens protokoll 1930-34. Jfr Apitzsch, *Arkiv 2*, s. 76.

Vilka åtgärder under konflikten hade möjliggjort denna inbrytning, och vilka var dessa nära 1200 ”nya” väljare som kommunisterna hade lyckats mobilisera?

Vid en hastig överblick över anförda källor och litteratur tycktes mig kommunisternas aktivitet bland de arbetslösa kunna vara huvudförklaringen. Därför uppställde jag arbetshypotesen att kommunisternas arbete för en förbättring av villkoren för de arbetslösa var mer aktivt och markerat än de andra partiernas. speciellt under strejken, och att detta arbete skapade en tilltro och respekt bland avdelningens medlemmar, vilket yttrade sig i ökat valdeltagande från de arbetslösa och kommunisternas seger i valet. I det följande koncentrerar jag mig därför på de insatser för de arbetslösa, som initierades av kommunisterna samt slutligen också några andra faktorer som kan ha haft betydelse för utgången av valet.

Arbetslöshetssektionen

Den 8 juni 1932 hade en grupp arbetslösa grovarbetare i Stockholm samlats för att diskutera sin situation. Efter diskussion om orättvisor som begåtts mot grovarbetare från AK:s och andra myndigheters sida, och som ej åtgärdats av avdelningsstyrelsen, beslöts att inom Grov 36 bilda ett organ för tillvaratagande av de arbetslösas intressen, Grovarbetarnas Arbetslöshetssektion. I protokollen framgår tydligt att sektionen dominerades av och hade tillkommit på initiativ av kommunister. Till styrelse valdes nämligen de tre kommunister som senare blev invalda i avdelningsstyrelsen 1934. (Valter Andersson, Yngve Almegren och Johannes Åkerlund, se tabell 2 sid. 41) samt Hjalmar Werner och Allan Andersson, samtliga partianslutna kommunister.¹¹

Vid samma möte beslöt man kräva av avdelningsstyrelsen att den utbetalade ett extra understöd till de arbetslösa på 25 kr till midsommar samt att den erkände bildandet av arbetslöshets-

¹⁰ Avdelningsprotokoll Grov 36, 15/4 1934.

¹¹ Hjalmar Werner blev 1934 vald till ombudsman, och Allan Andersson blev revisor i avdelningen samma år.

sektionen och betalade de administrativa kostnaderna för dess arbete.¹² Hur reagerade då den helt socialdemokratiska avdelningsstyrelsen på dessa krav?

De togs upp vid nästkommande styrelsemöte, varvid styrelsen enhälligt beslöt att icke erkänna bildandet av en arbetslöshetssektion. Man avslog också kravet om extra utbetalning till midsommar liksom begäran om administrativt stöd för sektionen. ”.. , någon dualism får ej förekomma mellan avdelningens arbetande och arbetslösa medlemmar. De arbetslösa får framföra sina krav i vanlig ordning.”¹³

Emellertid behandlades arbetslöshetssektionens krav vid det kommande avdelningsmötet. Debatten, som var mycket intensiv, utmynnade i att fackföreningen erkände bildandet av arbetslöshetssektionen samt åtog sig att bekosta dess administration. Vidare uppdrogs åt avdelningsstyrelsen att upplåna pengar för att kunna göra den extra utbetalning om 25 kr till midsommar som föreslagits av arbetslöshetssektionen.¹⁴ Den kommunistiska oppositionen hade således besekrat den socialdemokratiska avdelningsstyrelsen.

Arbetslöshetssektionens verksamhet

Efter att sålunda ha fått fackföreningens sanktion, satte nu arbetslöshetssektionen igång sin verksamhet med möten en gång i veckan.

Arbetslöshetssektionen sysselsatte sig med en mängd frågor, som kunde vara av intresse för de arbetslösa — från begångna orättvisor mot enskilda medlemmar i understöds- eller reservarbetsfrågor till principfrågor rörande arbetslösheten i allmänhet.

När byggnadskonflikten bröt ut i april 1933 var det allt överskuggande problemet för de arbetslösa frågan om understöd. Från statligt och kommunalt håll utbetalades ju inga arbetslöshetsunderstöd till arbetare som var direkt eller indirekt indragna i konflikten. Å andra sidan hade Grov. och Fabriks förbundsstyrelse i början av april beslutat att endast ge strejkunderstöd till

a) arbetare som hade arbete vid konfliktens utbrott och

b) arbetare som varit arbetslösa i högst 6 månader före konfliktens utbrott.¹⁵

Detta betydde att de arbetare som varit utan arbete i mer än ett halvår (dvs de som hade det sämst ställt) nu ställdes utan all hjälp utom möjligen fattigvården. Mot förbundsstyrelsens beslut uttalade sig arbetslöshetssektionen mycket kraftigt:

”Vi arbetslösa i avdelning 36 protesterar mot förbundsstyrelsens beslut att de som gått arbetslösa i över 6 månader inte skall erhålla strejkunderstöd. Vi anser att med ett sådant beslut röjes vägen för strejk-bryteri och fascism. Vi understryker därför fackföreningens beslut att alla arbetslösa grovarbetare skall ha strejkunderstöd samt att vi kommer att stå solidariska med våra strejkande kamrater. Enig front mot lönenedpressarna.”¹⁶

Arbetslöshetssektionen valde också en kommitté, som skulle uppvakta förbundsstyrelsen och överlämna uttalandet. Vid ett möte med sektionen ca en månad senare rapporterade denna kommitté att förbundsstyrelsen jämkat med sig och gått med på att betala understöd till medlemmar som varit arbetslösa upp till ett år före konflikten.¹⁷

¹² Arbetslöshetssektionens prot 1932.

¹³ Styrelseprot. 15/6 1932

¹⁴ Avd. prot. 16/6 1932

¹⁵ Karlbohm/Pettersson, a. a., s. 272— 273.

¹⁶ Arb. lösh. sekt. prot. 5/4 1933.

¹⁷ Ibid., 17/5 1933.

Vid ett annat tillfälle tilldelade arbetslöshetssektionen avdelningens styrelse en skrivelse som löd: ”Vi kräver att avdelningsstyrelsen övar påtryckning hos de statliga institutionerna, att fackföreningsmedlemmar som därstädes har beviljats understöd men på grund av konflikten fått detta indraget, att de i fortsättningen skall erhålla sitt förut beviljade understöd.”¹⁸

Skrivelsen behandlades av avdelningsstyrelsen som beslöt att remittera ärendet till Byggnadsfackens Samorganisation, ett för de tre byggnadsfacken gemensamt organ.¹⁹ Ärendet tycks sedan ha avstannat, för en tid senare utsåg arbetslöshetssektionen en kommitté, som skulle uppvakta socialminister Möller i samma fråga. Rapporten från kommittén var nedslående för de arbetslösa:

”Rapport avlades av Norberg som var med i den Kommitté som uppvakta socialminister Möller. Norberg förklarade att det var helt enkelt ynkligt att uppvakta Möller, vilken sade sig ingenting kunna göra, dels beroende på att kommitténs medlemmar voro så källnare, samt att de fingo vänta etc. . . . Kommitténs medlemmar sade sig förstå att det bara var undanflykter för att komma undan så lättvindigt som möjligt.”²⁰

Vid så gott som varje möte med arbetslöshetssektionen förekom någon form av underhållning, oftast av arbetslösa musiker och artister, samt något föredrag eller föreläsning över något aktuellt fackligt eller politiskt ämne. Naturligtvis förelästes om arbetslösheten och dess orsaker, men även så vitt skilda ämnen som Japans imperialism, teknokratin, fascismen i Tyskland och i Italien, kvinnans frigörelse i Sovjetunionen m m förekom. Oftast var föreläsarna partianslutna kommunister som t ex Hilding Hagberg och Sven Linderot. Den senare hade för övrigt varit aktiv inom Grov 36 fram till 1931, då han tillsammans med tre andra kommunister utslöts ur förbundet utpekad som ledare vid en ”vild” strejk.

Arbetslöshetssektionen gjorde också ansträngningar att få dessa fyra rentvådda och beviljade återinträde i förbundet, men utan resultat.

Rättshjälpkommittén

För att hjälpa de arbetslösa grovarbetarna gentemot fattigvårdsmyndigheter. AK och andra institutioner beslöt arbetslöshetssektionen att bilda en rättshjälpkommitté.²¹ Denna kommitté bestod från början av tre personer och utökades tillfälligtvis med ett par medlemmar då det var nödvändigt. När kommittén hade varit i verksamhet en tid och fackföreningen kunde se, vilket behov den fyllde, fick den t o m bidrag från avdelningen till sina omkostnader, spårvagnspengar och en liten lön åt ledamöterna.

Understödsfrågan var ett avgörande problem, och det var inom detta område som rättshjälpkommittén gjorde sina största insatser. I allmänhet var man nämligen framgångsrik vad det gällde hjälpen åt de arbetslösa gentemot många gånger byråkratiska och mycket njugga statliga och kommunala myndigheter,

Vad gjorde då rättshjälpkommittén rent konkret?

De flesta ärenden var av ren ”skrivhjälpkaraktär”. Av alla dessa arbetslösa grovarbetare var säkerligen de flesta inga skrivkarlar. Rättshjälpkommittén hjälpte till med att formulera och skriva ansökningar, besvärsskrivelser, överklaganden m m. Det var dock inte bara frågor som rörde understöd eller hade anknytning till facket eller arbetet. De flesta frågor av ekonomisk eller social karaktär behandlades och åtgärdades efter bästa förmåga. I arbetslöshetssektionens proto-

¹⁸ Ibid., 19/5 1933.

¹⁹ Styrelseprot. 19/5 1933.

²⁰ Arb. lösh. sekt. prot. 21/6 1933.

²¹ Ibid., 27/7 1932.

koll från åren 1932-35 kan man finna exempel som vräkning p g a obetald hyra, amorteringar av lån, hot om återtagande av möbler på avbetalning etc; fall som man i de flesta fall kunde klara upp. Ett referat av ett fall kanske kan ge en bild av bredden på ärendena: ”Rapporterades från rättshjälpskommittén om två kamrater som ansökt. men förvägrats understöd hos Fattigvårdsnämnden, men i stället anvisats intagning på vårdanstalten Högalid.”

Anledningen var i det ena fallet att personen lämnat en ”fullständigt obeboelig lägenhet”, vilken senare av myndigheterna klassats som acceptabel. Det andra fallet rörde sig om en man som ”...för flera år sedan burit på sig en flaska illegal sprit samt vid detta tillfälle varit berusad.”²² I båda dessa fall lyckades rättshjälpskommittén hjälpa de två arbetarna. Valter Andersson kallade också vid en intervju rättshjälpskommittén ”de arbetslösas egen socialnämnd”.²³

Den 18 februari 1934 rapporterade rättshjälpskommittén att den från AK utverkat hjälp till 190 medlemmar med sammanlagt 2.695 kr per vecka och till 67 medlemmar med ett samlat hyresbidrag av 2.356 kr per månad, Från fattigvårdsmyndigheterna hade genom kommitténs ingripande utlämnats sammanlagt 25.612 kr kontant åt 441 medlemmar jämte matportioner åt 48 medlemmar till ett värde av 712 kr förutom kläder och dylikt till okänt belopp.²⁴

Arbetslöshetssektionen och rättshjälpskommittén upplöstes båda i och med alt arbetstillgången blev bättre 1935. Båda organisationerna var uppkomna ur krisen och de försvann också med den.

Solidaritetsköket

Mot vintern 1933 började nöden bli alltmer kännbar för de strejkande och arbetslösa gruvarbetarna i Stockholm. För att i möjligaste mån lindra den värsta nöden beslutade man inom arbetslöshetssektionen att i samarbete med Internationella Arbetarhjälpen, IAH, igångsätta ett solidaritetskök för de nödställda byggnadsarbetarna i Stockholm. En representant för IAH meddelade vid samma tillfälle att man haft stor framgång med storkök på andra platser i landet tidigare, bl a i Kramfors, Svartvik och Stockholm. Enligt rapporten hade IAH delat ut 121,000 varma matportioner, 10 vagnslaster kläder, placerat 611 arbetarbarn på sommarkoloni m m. Mötet uppmanade alla arbetslösa att delta i arbetet för kök.²⁵

Vid kommande möten rapporterades att arbetet med solidaritetsköket kommit igång, och att ”hundratals affärsmän stödjade köket med produkter”.²⁶ Den 10 januari 1934 rapporterades att köket på Inedalsgatan utdelat 5.000 varma matportioner och att ett par hundra arbetslösa byggnadsarbetare åt där dagligen. Medel till köket var knappa för att inte säga obefintliga. Samma rapport berättar nämligen att till köket skänkts 500 kr från Grov 36, 100 från snickarna samt genom insamling 47 kr. Av dessa pengar hade endast 200 kr förbrukats!²⁷ De 200 kr hade gått till lokalhyra. Alla livsmedel samlade eller tiggde man ihop. Man lyckades t o m samla in pengar så att kokerskorna kunde få en liten lön. Enligt ett cirkulär från IAH i början av februari, hade hela 12.000 varma matportioner delats ut.²⁸ Valter Andersson berättar:

”För att upprätthålla stridsmoralen och befästa solidariteten, måste något göras för de kamrater som var utlämnade åt rena svälten. Det räckte inte att hålla uppmuntrande tal. Solidariteten måste bli konkret och påtaglig. Det var därför vi organiserade det kök för de strejkande som drevs i en lokal på Inedals-

²² Ibid., 19/4 1933.

²³ Intervju med Valter Andersson den 29/10 1975.

²⁴ Kempe, a. a., s. 180.

²⁵ Arb. lösh. sekt. prot. 8/11 1933.

²⁶ Ibid., 6/12 1933.

²⁷ Ibid., 10/1 1934.

²⁸ Cirkulär nr 99, ”Solidaritet med hyggnadsarb. familjer”. (Arbetarrör. arkiv).

gatan i Internationella Arbetarhjälpens namn...

Solidariteten, var glädjande stor. Vi var ute hos Svartsjölandets och de andra Mälareöarnas potatisodlande bönder, och genom deras solidaritet ordnade vi potatisfrågan. Vi lät andra strejkande kamrater gå omkring i butiker där de brukade handla när de hade jobb och förklara varför de inte kunde köpa just nu. Det blev rätt mycket livsmedel på det sättet. Det bör inte glömmas i dessa dagar när småbrukarna drivs bort och monopolen slår ihjäl småhandlarna. De visade den gången att de var solidariska med arbetarna och det kommer vi ihåg. Man är glad över att ha upplevt denna storartade sammanflätning, denna välorganiserade solidaritet.”²⁹

* * *

Sammanfattningsvis kan man säga, att bland de viktigaste hjälporganen för de arbetslösa grovarbetarna i Stockholm var titan tvekan arbetslöshetssektionen med dess rättshjälpskommitté samt så småningom solidaritetsköket på Inedalsgatan. Utan dessa tre organ hade förhållandena förmodligen blivit outhärdliga för de arbetslösa och de strejkande och faran för strejkbryteri legat nära till hands. Dessa tre organ kom till genom kommunistiskt initiativ, och kanske det viktigaste: de mest aktiva var just de personer vilka senare ställde upp som kandidater och vann valet 1934.³⁰

1933-34 präglades av en kraftig socialdemokratisk offensiv mot kommunistisk facklig verksamhet; att trots detta massiva motstånd från de fackliga ledarna ändå få med sig så många medlemmar, måste tyda på konkreta och påtagliga handlingar i medlemmarnas intresse, eller som Valter Andersson uttryckte det i en tillbakablick: ”Vi försökte rädda alla från svälten och det var säkert till stor del detta arbete, som blev en starkt bidragande orsak till det radikala fackföreningsfolkets seger. Jag gick nog också omkring och talade till de strejkande, men det var nog det konkreta praktiska jobbet som betydde mest.”³¹

Epilog

Det kommunistiska genombrottet 1934 blev inte någon tillfällig företeelse. I ombudsmannavalet samma år valdes kommunister på två platser av tre. 1935 valdes ordförande Valter Andersson till ombudsman och 1938 hade kommunisterna samtliga platser i styrelsen. För att undvika splittring och få ett större samförstånd i lösningarna av problemen, insatte emellertid den nya ledningen ledande medlemmar ur minoritetspartier på ansvariga poster, främst socialdemokrater. Med ett enda undantag behöll kommunisterna sitt inflytande i avdelningsstyrelsen långt in på 60-talet. Valter Andersson satt sålunda kvar som ordförande och ombudsman till 1964 då han pensionerades. Även de andra av ”1934 års män” var både på 50- och 60-talen aktiva i styrelsen. Undantaget var 1940 — under finska vinterkriget och tysk-ryska icke-angreppspakten — då LO med sitt cirkulär 1144 fick kommunister avlägsnade från alla förtroendeposter. Men redan 1941 var kommunisterna tillbaka i ledningen för fackföreningen. Efter 1944 var det slut med val till styrelsen efter partilistor. Överenskommelse träffades i förväg, och valen skedde därefter medelst acklamation.³²

²⁹ G Johansson, *Vi bygger staden*. (Sthlm 1963) s. 159.

³⁰ *Social-Demokratens* kommentar (4. 4. 1934) till utgången av valet stärker i sak min förklaring, även om formuleringen är en annan: ”Närmast genom den demagogiska agitationen bland fackföreningens arbetslösa lyckades de /kommunisterna/ få sina kandidater valda.”

³¹ Johansson, a. a., s. 160.

³² *Ibid.*, s. 117.